

BESZE TIBOR

JOBÁGYÉLET AZ EGREGY ÉS AZ ALMÁS VIDÉKÉN 1820-BAN

Ha valamely kóbor garabonciás 1820 tavaszán a Meszes hegység vidékét járta, akkor a hegységtől keletre elterülő falvakban ritkán látott sokaságra lehetett figyelmes. Doboka vármegyében ugyanis a fél évszázada vajúdo úrbérrendezés előmunkálatai zajlottak. Az úrbéres viszonyt Magyarországon már évtizedekkel korábban rendeleti úton szabályozta Mária Terézia pátense. A bécsi udvar Erdélyben is az úrbér általános rendezésére törekedett. Ennek alapelve mindkét helyen az volt, hogy a jobbágytelek nagyságához arányosítsák a szolgáltatások mértékét, figyelembe véve az adózók haszonvételeit és terheit is. A magyarországi pátens után két évvel, 1769-ben Erdélyben „Bizonyos Punktumok” néven, átmeneti érvényű rendeletben rögzítették az úrbéri szolgáltatásokat. Ez azonban az 1714. évi artikulusok szellemében fogant, amely igen magas robotterheket rakott a jobbágyság vállára.¹ Márpedig az úrbérrendezés célja éppen az volt, hogy a földesúri követelések korlátok közé szorításával a jobbágyok adózóképességét elsősorban az államhatalom számára biztosítsa.

Az 1767-es pátens végrehajtása nyomán összegyűlt tapasztalatok az erdélyi munkálatokhoz is jó alapot szolgáltatottak. A magyar nemesek, a szász patríciusok és a székely előkelők közös érdeke ugyanakkor a rendezés megakadályozása, a fennálló viszonyok konzerválása volt. A kiváltságos rétegeknek a központi kormányzat sorozatos megtévesztésével és halogatással, évtizedekkel sikerült elodáznuk az úrbéri adatfelvételt.² Nagy segítségükre volt ebben Bruckenthal Sámuel, akit a bécsi udvarban az erdélyi ügyek legjobb szakértőjének tartottak. A Mária Terézia feltétlen bizalmát élvező alkancellár – az úrbérrendezés előkészítésére kiküldött bizottság tagjaként – minden eszközzel akadályozta a királynő akarat végrehajtását. A helyi politikai élet szövevényeiben járhatlan munkatársai a nemesség és a hivatali appa-

¹ *Berlász Jenő*: Az erdélyi úrbérrendezés problémái (1770–1780). I. közlemény. In: Századok, 1941. LXXV. évf. 7–8. szám 269. A továbbiakban: *Berlász*, 1941.

² *Trócsányi Zsolt*: Az erdélyi úrbérrendezési kísérletek történetéhez. /Az 1790/1-i országgyűlésről kiküldött úrbéri rendszeres bizottság működése és munkálatának sorsa/ In: Történelmi Szemle, 1966. IX. évf. 3–4. szám 270–297.

rátus támogatását élvező Bruckenthal ellenében képtelenek voltak megbízatásukat teljesíteni, így az úrbér ügyében évtizedekig nem történt érdemi előrelépés.

A központi kormányzat eredeti célkitűzése azonban I. Ferenc 1817. évi erdélyi látogatása után megvalósulni látszott, hiszen az uralkodó a tapasztalatok alapján ismét napirendre vétette az ügyet. Ezúttal azonban Magyarországról küldött királyi biztosokat Cziráky Antal kamarai alelnök vezetésével, hogy az előzetes adatfelvételt elkészítsék. Az összeírás, mely Conscriptio Czirákyana néven vált ismertté a korabeli jobbágyság életének felbecsülhetetlen értékű forrása.³ Kiemelkedő értékét elsősorban önvallomás jellege adja, valamint az, hogy egy időben, egységes szempontok alapján nagy területre kiterjedően mérték fel az adózók helyzetét.

A következőkben a Meszes hegységtől keletre, az Egregy és az Almás vidékén elterülő 33 Doboka megyei település összeírását vizsgálom, és a belőlük levonható legfontosabb tanulságokat próbálom röviden összefoglalni.⁴ A környék azért érdemel különös figyelmet, mert a legelőkelőbb erdélyi családok, a Wesselényiek, Bánffiak, Telekiek, Hallerok itteni birtokain nagyrészt román jobbágyok éltek, ami a kisebb-nagyobb zendülésekben megnyilvánuló (1775, 1804) társadalmi feszültségeknek nemzetiségi színezetet is adott.

Az investigatio, a bevallás ünnepélyes, népgyűlésszerű keretek között zajlott. Az összeíró biztosok 10 falubeli esküdt, a bíró valamint a helyi birtokosok, vagy képviselőik jelenlétében végezték a munkát. Az conscriptio szerkezete egységes volt. Az elején a jelenlévő földesurakat vagy tisztjeiket vették számba, majd az ún. „vallató pontok” következtek. A kérdésekre adott választ magyar és román nyelven egyaránt lejegyezték. Ezt követte egy táblázatba foglalt birtok és jobbágyösszeírás, illetve az egész település együttes szolgálatainak összesítése. A záró részben a birtokosok esetleges észrevételei, kifogásai kerültek, valamint a beneficiumok és maleficiumok, amiket a vallató pontok közül emeltek ki és másoltak le még egyszer.

A megesketett jobbágyoknak az alábbi kérdésekre kellett választ adni:

³ Magyar Országos Levéltár. Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak Gubernium Transylvanicum Levéltára. Gubernium Transylvanicum (In Politicis). Conscriptio Czirákyana (F 52) 1819–1820. 56. kötet II. könyv, és 57. kötet III. könyv, Doboka megye. A továbbiakban: MOL EOKL CC. 56/ II és 57/III. Ezúton mondok köszönetet Takács Péter professzor úrnak, aki a forrásra a figyelmemet felhívta.

⁴ Alsókékesnyárló, Borsova, Bubgya, Csömörlő, Dál, Farkasmező, Felegregy, Galponya, Magyaregregy, Nyilvány, Pósa, Pusztaszentmihály, Romlott, Somoróujfalu, Szentgyörgy, Szentmária, Szentpéterfalva, Ugruc, Vármező, Vaskapu, Ördöggút, Bányika, Csákgorbó, Csernek, Füzeszentpéter, Galgó, Hidalmás, Kalocsa, Kendermező, Kecskéhát, Kendermál, Kettősmező, Komlósújfalu.

1., Vallyon és minémü Urbárium vagyon ma folyamatban, és az miolta hozatott bé?

2., Ahol pedig most semmi Urbarium nintsen az adozások és a szolgálatok a parasztoktól az azok eránt költ edgyezések szerént vétettenek é fell, vagy pedig az ez eránt költ edgyezések mitölfogva kezdöttek és vétettekbe? Vallon a mostani Contractusok vagy Urbarium előtt másak nem voltak és és ha voltak azok millyenek voltak, és amostani kötelezésbéli szokás mikor kezdödött el?

3., Ahol semmi urbárium vagy edgyezés nintsen a bévett szokás szerént valo adozások miben állanak, és azok mikor és mi módon hozattak bé?

4., Egygyenként ezen Helységnek minémü terhei és hasznai vagynak?

5., Egy egész telken lako Colonusnak hány és millyen szántó, és kaszálló réttyei vagynak és mindenik hold föld hány bétsi mérön, és vallyon a kaszálló réten leheté sarjútis tsinálni?

6., Eddig elé külön külön minden szolgáló ember hány napi szolgálatot tett, és azokat hány jármos marhával tette, továbbá a menetelek és a jövedelek szolgálattyaokban belé tudattaké vagy nem?

7., Vallyon az urbarialis dézma vagy ahol eddig szokásban volt a kilentzed miolta és nevezetesen mikből adatott, és vallyon ezen tized vagy kilentzed adása más uradalmakban szokásban vagyoné? Effelett a parasztok ezenkívül más dáciák szine alatt a földös uraknak esztendönként mit adtanak és nevezetesen amit a földös úr ezen szin alatt kész pénzül vagy naturaban töllök fell vett mikből állott?

8., Ezen Helységben hány pusztá telkekk vagynak, azok miolta, miokbol és kikk által használtatnak?

9., Vallyon a szolgáló emberek az erdölést úgy használhatták é hogy abból kereskedhessenek is, és továbbá az uraságnak a Helység határán kívül lévő erdejét használhatták é és végre a telkeknek szabad ell adása és vevése szokásban van é?⁵

A fentiekből egyértelműen kiderül, hogy a felmérés célja a jobbágytelek, az ahhoz kapcsolódó járadékok, a gazdálkodást segítő és hátráltató tényezők, valamint a különféle pénzszerzési lehetőségek számba vétele volt. Mindebből az következik, hogy a forrás elemzésekor csak a jobbágygazdasággal kapcsolatos kérdések egy részére kaphatunk választ, vizsgálódásunk a földesúri üzemre nem terjedhet ki. Arról legfeljebb –közvetett módon– annyit tudhatunk meg, hogy milyen mértékben használt ingyenmunkát, valamint, hogy a birtokosok igényt tartottak-e a kilencedre.

⁵ Alsókékesnyárló MOL EOKL CC. 56/II. 1–9.

A következőkben az összeírás tanulságait 4 fő kérdés köré csoportosítottam. Ezek a népesség és társadalom, a határhasználat, a földesúri szolgáltatások, valamint a különféle pénzszerzési lehetőségek problémáját érintik.

A vidék népessége csaknem kivétel nélkül román anyanyelvű volt, ami nemcsak az investigatiókból derül ki, hanem a táblázatok névanyagának elemzéséből is. A saját bevallásuk szerint „oláh ülésű” falvak élén román bíró állt és a megeskettett hites emberek is románok voltak.

A conscriptioban csak az adózó családfőket tüntették fel, a teljes népeségről az adatfelvétel nem nyújt felvilágosítást. Fontos tanulságokkal szolgálhat ugyanakkor az adózók és a birtokosok falvankénti számba vétele. Erről az alábbi táblázatból tájékozódhatunk.

Település	Birtokosok száma	Adózók száma	Település	Birtokosok száma	Adózók száma
Alsókékesnyárló	12	31	Szentmária	2	63
Borsova	14	34	Szentpéterfalva	21	42
Bubgya	4	43	Ugruc	34	96
Csömörlő	24	48	Vármező	7	165
Dál	12	85	Vaskapu	7	–
Farkasmező	10	35	Ördögkút	22	78
Felegregy	24	85	Bányika	8	23
Galponya	5	60	Csákigorbó	2	53
Kendermál	3	6	Csernek	–	19
Magyaregregy	1	71	Füzesszentpéter	16	96
Nyilvány	23	84	Galgó	3	78
Pósa	22	87	Hidalmás	17	55
Pusztaszentmihály	1	113	Kalocsa	21	74
Romlott	8	52	Kendermező	2	65
Somoróujfalu	16	34	Kettősmező	2	106
Szentgyörgy	10	63	Komlósújfalu	1	31
Kecskehát	11	41			

Cserneken a birtokosokról, Vaskapun pedig az adózókról nem maradt fenn adat. Az adózók számából látszik, hogy a legtöbb település kis lélekszámú, kifejezetten apró falu lehetett. A feltűnően kevés lakosú Kendermál, – mint ahogy Vaskapu is – a földesurak szerint jogilag prédiumnak számított. A táblázatból kiderül, hogy a birtok a falvak nagy részében meglehetősen elaprózott volt, egy földesúr hatalma alatt átlagosan legfeljebb 5–6 jobbágy élt. A földesurak között a fentebb már emlegetett nagybirtokos családok mellett közép és kisbirtokosok is nagy számban találhatók. A falvak többségében ugyanakkor a földesurak csak néhány jobbágy urának mondhat-

ták magukat. Csömörön például 48 jobbágy 24 birtokosnak,⁶ Ugrucon 96 adózó 34 birtokosnak szolgált.⁷ A nagyobb települések közül kivételszámba ment Pusztaszentmihály,⁸ ahol az egész népesség özvegy Vas Sámuelné, valamint Magyarereggy, ahol Kendeffi Ádám urasága alá tartozott.⁹

A jobbágyság belső tagozódásáról a forrásból annyi derül ki, hogy az adózók 87%-a telkes colonus, 10,5%-a inquilinus volt. Házatlan zsellérként az úrbéres népesség elenyésző hányadát, mindössze 2,5%-át írták össze. Első látásra is szembetűnő, hogy ezek az arányok nagyban különböznek az ország más részein tapasztaltaktól. Arról azonban nem szabad elfelejtkezni, hogy Erdélyben a jobbágy és a zsellér ismérvei eltértek a Magyarországon megszokottól, így az azokkal való összevetésük szerfelett problematikus. Ezt a nehézséget az úrbérrendezési kísérletek kapcsán a kortársak is érzékelték és az előkészítő munka során gyakran hangsúlyozták.¹⁰ Jellegzetes példával szolgál ebből a szempontból Galgó, ahol a lakosokat a szolgáltatások mennyisége alapján jobbágy, zsellér és – meglepő módon – inquilinus csoportokba sorolták.¹¹ Az inquilinusok járadékkötelezettségéből kitűnik, hogy nem terminológiai tévedésről, a subinquilinus kifejezés hibás használatáról volt szó. A jobbágytelek nagyságát feltüntető táblázatos részbe ugyanakkor már csak colonusokat és inquilinusokat jegyeztek be. Ez utóbbi kategóriába – a környék más falvaihoz hasonlóan – azokat sorolták, akiknek csak belső fundusuk volt. Mindez arra hívja fel a figyelmünket, hogy az erdélyi jobbágytársadalom különféle rétegeinek vizsgálatakor, valamint az ország más tájain élő úrbéres népességgel való összevetésekor igen körültekintően kell eljárni.

Az úrbéri adatfelvételt megelőző években a települések egy részében az adózók lélekszámának jelentős csökkenése, ezzel összefüggésben a pusztá telkek meglepően magas, 13%-os aránya figyelhető meg. Sok helyen, így például Romlotton még ennél is sokkal rosszabb volt a helyzet, hiszen az 52 jobbágy és zsellértelekből 19-et desertaként írtak össze.¹² A megkérdezettek minden faluban egybehangzóan azt állították, hogy ezek a birtokok „ez előtt négy Esztendővel az éhség mián maradtak pusztában, mely az országban és az egész Hazában nagy mértékben uralkodott”¹³ A gorbóiak úgy emlékeztek,

⁶ Csömörölő MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 79–96.

⁷ Ugruc MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 684–688.

⁸ Pusztaszentmihály MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 395–409.

⁹ Magyarereggy MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 287–316

¹⁰ *Berlász*, 1941. 277.

¹¹ Galgó MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 153–154.

¹² Romlott MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 423–466.

¹³ Magyarereggy MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 296.

hogy akkoriban „némellek el holtanak, mások pedig a Világra el bujdostanak s e miatt maradtanak pusztán ezen telkek”¹⁴ A dáli adózók azt panaszolták, hogy „azokban a fatalis esztendőkből, a határunk terméketlensége, a nagy szükség és éhség mia”¹⁵ a jobbágytelek közel fele pusztult el. Az ínséges idők viszontagságain kívül a fundusok elhagyásának hétköznapiabb oka volt, amikor „belöllők az Emberek á szolgálat könnyebbsege tekintetiért más Birtokos helyére”¹⁶ költöztek át. A desertákat a legtöbb településen a földesúr helyben maradt jobbágysai használták külön megegyezés szerint.¹⁷ Néhány faluban a pusztá telkek egy részére a birtokosok tartottak igényt, más részét az adózók fogták fel.¹⁸ Galponyán a földesurak egyetlen desertát sem adták jobbágykézre.¹⁹ Ugrucon ugyanakkor az elpusztult birtokok művelésére nem akadt jelentkező.²⁰

A környék sok településén az agrárgazdálkodást nemcsak az adózó háztartások pusztulása, a munkáskéz hiánya akadályozta, hanem az is, hogy a határ egy részét nem tudták bevonni a művelésbe. A dáliak arról panaszkodtak, hogy határuk fele a süllyedések miatt hasznavehetetlen.²¹ A sok árok és süllyedés akadályozta a földművelést Cserneken is.²² A galgói határ negyede hegyeken volt, amit lehetetlen volt trágyázni.²³ Hegyes, elárkolt részéről szólt a komlósújfaluaiak és a kalocsaiak vallomása is.²⁴ Más helyeken a köves talajt nem tudták feltörni az ekével. Ugrucon a nyomás harmada olyan meredek volt, hogy azt szántani nem lehetett ezért kapával vetettek. Nagyobb esőzés azonban a sok vesződséggel ültetett magot kimosta a földből.²⁵ Ezek a szántóföldi művelést megnehezítő földrajzi adottságok természetesen a határhasználat módjában, az agrárgazdálkodás belső arányaiban is megmutatkoztak.

¹⁴ Csákgorborbó MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 194.

¹⁵ Dál MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 115.

¹⁶ Kecskehát MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 336.

¹⁷ Alsókékesnyárló MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 8.

¹⁸ Magyaregregy MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 296. Romlott MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 428. Kalocsa MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 270.

¹⁹ Galponya MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 264.

²⁰ Ugruc MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 670.

²¹ Dál MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 112.

²² Csernek MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 79.

²³ Galgó MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 152.

²⁴ Komlósújfalu MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 410. Kalocsa MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 266.

²⁵ Ugruc MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 668.

Az úrbéri huzavona kapcsán az erdélyi kormányzervek részéről gyakran emlegetett érv volt, hogy az úrbéri állomány összeírását elsősorban az általánosan szokásban lévő rendszeres újraosztás akadályozza.²⁶ A Meszes vidéki falvakat azonban a szilárd telekrendszer jellemezte, ahogy a gazdák mondták: „Házaink után való földjeink állandók soha nem szoktak változni.”²⁷ Az újraosztás korábban kétségkívül több településen szokásban volt. A pósai lakosok például azt vallották, hogy a telkek utáni földek a „határ osztály” óta állandók, nem változnak.²⁸ Kendermezőn még az összeírás idején is gyakorolták a régi szokást, igaz csak egy táblát osztották nyilakba évenként a telkek száma szerint.²⁹

A jobbágytelkek nagyságáról a conscriptio táblázatos része tájékoztat bennünket. A forrás értékelését több dolog is megnehezíti. Az adatfelvétel nem mérnöki felmérésen, hanem bemondáson alapult, ami eleve tág teret nyitott a tévedésre. Ezen kívül a vidéken teljesen ismeretlenek voltak a Magyarországon honos olyan földmértékek, mint a bécsi mérő és a hold. Márpedig a teleknagyságot ezekben a mértékegységekben jegyezték fel, így az átváltás tovább növelte a hibás bevallások számát. A rendezést ellenző földesurak vagy a terheik növekedésétől tartó jobbágyok részéről nem hagyható figyelmen kívül a szándékos megtévesztésre való hajlandóság sem. Az minden esetre a hibalehetőségek számba vétele után is megállapítható, hogy a jobbágytelkek az Egregy és az Almás vidékén a Magyarországon megszokottnál jóval kisebbek voltak, hiszen a települések többségében legfeljebb 4–10 hold szántót és 2–6 hold kaszálót foglalt magába.

A központi kormányzervek már a 18. század második felében a háromnyomásos gazdálkodás elterjesztését szorgalmazták Erdélyben az eke alá vont területek növelése érdekében. A Meszestől keletre elterülő falvakban ugyanakkor még 1820-ban is kétnyomásos gazdálkodást folytattak, ami önmagában is az állattenyésztés fontosságát sejteti, hiszen az egyik nyomást mindenhol ugarlegelőnek hagyták. Egyes településeken a művelt nyomás 3/4-e szántó, 1/4-e kaszáló volt.³⁰ Más helyeken a calcatura 2/3-án szántottak, 1/3-án kaszáltak.³¹ Szántani 4–6 ökörnél kevesebbrel sehol nem lehetett. Hidalmáson átlagos esztendőben 4, szárazság idején azonban 6 ökröt fogtak

²⁶ Berlász, 1941. 349.

²⁷ Bubgya MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 37.

²⁸ Pósa MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 355.

²⁹ Kendermező MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 300.

³⁰ Nyilvány MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 318. Ördögkut MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 703.

³¹ Szentgyörgy MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 499. Szentmária MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 545.

az eke elé.³² Galgón a nagy éhínség előtt mindig 6 ökörrel szántottak, de akkor sok állat elpusztult, ami nagyban megnehezítette a földművelést.³³ Mivel a legtöbb gazdának nem volt elegendő állata, összefogtak, és közösen un. „cimborában” törték fel a földet.³⁴ A gondos művelésnek a megfelelő mennyiségű igaerő hiánya csak az egyik akadálya volt. Az általánosan elterjedt heti két-három nap kötelező robot mellett a jobbágyok többségének kevés ideje jutott saját földjére. Nem meglepő ezért, hogy vetés előtt mindeütt csak kétszer szántottak, ami a terméseredményeket is befolyásolta. A jobbágyok úgy látták, hogy „ha érkeznenk a földeket háromszor szántani, s trágyázni nagyobb termést is kapnánk, de mi kétszer is csak az osz vetes alá szantjuk meg a Földet”³⁵ Különösen rossz helyzetben voltak az ugruciak, akik – ahogy fentebb már említettük – a meredek hegyoldalakon lévő dűlőkbe csak kapával tudták eltenni a vetőmagot.³⁶ Bár a föld termőerejének megújítását leginkább a pihentetés, ugarolás szolgálta, ahol erre lehetőség volt ott trágyáztak is. A meredek hegyoldal miatt a legtöbb helyen nemcsak a szántás, hanem a trágyázás is sok veszéllyel járt. Egyes dűlőkben, főleg a lejtős helyeken ugyanakkor nem maradt meg a trágya, mivel a legkisebb eső is azonnal kimosta a földből.³⁷ A falvak többségében úgy vélték, hogy a szántók egy része trágya nélkül is megfelelően terem, másik része azonban nem nélkülözi a tápanyag utánpótlást. Csermeken azt tapasztalták, hogy a jó föld a trágyát több évig megtartja.³⁸

A legtöbb faluban a felszántott és hellyel-közzel megtrágyázott jobb minőségű földekbe elsősorban őszi búza került, az „alantasabb helyekre” pedig mindenütt zabot vetettek. Kivétel számba ment Kendermező, ahol a jó földekbe málét tettek.³⁹ Kicsiny allodiális szántójukon a kendermáliak is kizárólag málét termeltek.⁴⁰ Az őszi búza mellett sok helyen tavaszi búzát valamint kétszerest, rozst és árpát találunk a mezei növények között. Kukoricát egyedül Csermeken,⁴¹ komlót Pusztaszentmihályon és Romlotton,⁴² földi mogyorót és burgonyát pedig csak Vármezőn⁴³ termeltek.

³² Hidalmás MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 232.

³³ Galgó MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 154.

³⁴ Komlósújfalu MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 411.

³⁵ Füzesszentpéter MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 112.

³⁶ Ugruc MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 666.

³⁷ Kendermező MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 299. Komlósújfalu MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 410.

³⁸ Csermek MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 76.

³⁹ Kendermező MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 297.

⁴⁰ Kendermál MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 771.

⁴¹ Csermek MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 82.

A jobbágyok sokéves tapasztalata azt mutatta, hogy „ha jó idők járnak, jó termést és hasznot vészünk szántó földeinktől”.⁴⁴ Az investigatiók a terméseredményekről is beszámolnak, bár ezeket az adatokat egyelőre nem áll módunkban ellenőrizni. Az minden esetre jól látszik, hogy a különböző bevallások között nincsenek lényeges eltérések. Közepes esztendőben őszi búzából jó földön 1véka vetés után 4–6 véka, közepes földön 3–4 véka termést reméltek a jobbágyok.⁴⁵ Különösen magas hozammal csak Felegregyen számoltak, ahol 1véka elvetett magból 8–9 véka őszi búza termett.⁴⁶ A gyenge földekbe kerülő zab 5–6 vékát „eresztett”.⁴⁷

Az összeírásokból arra is fény derül, hogy a megtermelt gabonát a legtöbb faluban helyben, vagy a közvetlen szomszédságban őröltették. A 33 település közül 19-ben volt malom, egyben-egyben általában több is.

Alábbi táblázatunk a malmok településenkénti megoszlását mutatja.

Település	Malmok száma	Település	Malmok száma	Település	Malmok száma
Alsókékesnyárló	2	Füzesszentpéter	3	Komlósújfalú	1
Bubgya	1	Galgó	2	Magyaregregy	3
Csákigorbó	2	Hidalmás	3	Pósa	2
Csermek	1	Kalocsa	2	Romlott	1
Farkasmező	1	Kendermező	1	Szentgyörgy	2
Felegregy	2	Kettősmező	3	Vármező	7
Ördögkút	8				

A fentiek alapján megállapítható, hogy a környék gabonáját legalább 46 malomban őrölték. Galgón és Pósan a jótétemények közt általában csak malmokról esik szó, számuk pontos megjelölése nélkül.⁴⁸ Néhány közülük csak hóolvadáskor vagy nagy esők után forgott,⁴⁹ a többiben ugyanakkor egész évben dolgoztak a molnárok. Megfelelő vízjáráskor a falu gabonájának megőrlésére egyetlen malom is elegendő lehetett,⁵⁰ szárazság idején

⁴² Pusztaszentmihály MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 383. Romlott MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 425.

⁴³ Vármező MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 606.

⁴⁴ Kalocsa MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 261.

⁴⁵ Szentpéterfalva MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 575.

⁴⁶ Felegregy MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 177.

⁴⁷ Füzesszentpéter MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 111.

⁴⁸ Galgó MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 152. Pósa MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 353.

⁴⁹ Csermek MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 79. Komlósújfalú MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 409.

⁵⁰ Bubgya MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 34.

azonban még a gorbóiak is arra kényszerültek, hogy „kevesset a Szamosson ... Sibon”⁵¹ öröktessenek.

Az ország számos településén megtalálható közös szántó a vidék falvaiban ritkaság számba ment. A conscriptorok mindössze három faluban találtak ilyet.⁵² Füzesszentpéteren a közös szántót emberemlékezet óta a mindenkori bírónak adták,⁵³ Csömörlőn pedig a communitas földjét éppen az összeírás idején próbálta magának a földesúr megszerezni.⁵⁴ Vármezőn még emlékeztek rá, hogy az egykori közös földet a földesurak 60 évvel azelőtt elfoglalták, és egymás között felosztották.⁵⁵

A szántók mellett a telki állományhoz kaszáló is tartozott, amelynek nagysága 2–6 hold között változott. Együttes kiterjedésüket egyetlen esetben becsülték meg, amikor is úgy vélték, hogy a művelhető határ 1/11-ed részét teszik ki.⁵⁶

A legtöbb faluban a szántók között szétszórta, vagy a nyomásoktól elkülönítve, arra alkalmas határrészekre helyezkedtek el.⁵⁷ Bár a kaszáló szilárdan a telki állományhoz tartozott, két településen „nyilas osztályra” is találunk példát, amikor egy-egy rétet esztendőnként felosztottak a lakosok között.⁵⁸ A jobbágygazdaságban fontos szerepet játszó kaszálókat általában jó minőségűnek tartották. A falvak közel harmadában ugyanakkor sarjú egyáltalán nem termett.⁵⁹ A réteket a környék falvaiban leginkább a víz fenyegette, hiszen a hegyekből lezúduló áradás gyakran eliszapolta őket. Ezért vallották azt sok helyen, hogy sarjúkaszálásra csak akkor adódik lehetősé-

⁵¹ Csákigorbó MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 189.

⁵² Farkasmező MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 141. Füzesszentpéter MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 113.

Csömörlő MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 73.

⁵³ Füzesszentpéter MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 113.

⁵⁴ Csömörlő MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 73.

⁵⁵ Vármező MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 609.

⁵⁶ Bányika MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 50.

⁵⁷ Hidalmás MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 229. Füzesszentpéter MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 112. Galgó MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 151. Kendermező MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 298.

⁵⁸ Kalocsa MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 262. Komlósújfalu MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 409–410.

⁵⁹ Dál MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 109. Kendermál MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 772. Kendermező MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 298. Komlósújfalu MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 410. Pósa MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 352. Romlott MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 423–466. Somoróújfalu MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 470. Szentpéterfalva MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 576.

gük, ha a víz tönkre nem teszi a füvet.⁶⁰ Egyedül a nyilváni gazdák gyűjthettek a rétjeiken minden évben sarjút.⁶¹ A jobbágykézen lévő parcellák mellett két faluban közös kaszálók is voltak. Bubgya 4 szekérnyi, valamint Hidalmás 24 vékás kaszálóját egyaránt a „falu szükségére” fordították.⁶²

A kétnyomásos gazdálkodásban a művelhető területek felét ugarlegelőnek hagyták, amit pihentetéssel és természetes trágyázással készítették elő az újabb feltöresre. A környékbeli falvak lakosai ennek megfelelően elsősorban a nyomásban, valamint a határbéli erdőkben legeltettek.⁶³ A legtöbb helyen a gazdák – saját bevallásuk szerint – megfelelő nagyságú és jó minőségűnek tartott területen járaták állataikat.⁶⁴ Még a nagyobb utak mellett fekvő falvakban is úgy vélték, hogy elég legelőjük van „holott az utazok is étetik”.⁶⁵ Sok településen mindenféle marha együtt legelt,⁶⁶ máshol a legjobb részekre csak az igás állatokat engedték. A mezőt a jobbágyok és a földesurak gyakran közösen használták. Csákigorbón például Haller Jánosné is oda hajtatta állatait, ahol „jo féle füvek teremnek: és a falusiak marháok á Groffné marháival egy hellyen legelődnek”.⁶⁷ A környéken elsősorban ökröt, tehenet, lovat, juhot, kecskét, borjút és sertést tenyésztettek. Ahol arra lehetőség volt, ott a legbecsesebbnek tartott ökrök számára külön határrészt jelöltek ki. Nem kis büszkeséggel nyilatkoztak erről a nyilváni jobbágyok: „ökör tilalmasunk ahol jármas marháink legelnek jó vagyon”.⁶⁸ Néhány helyen állandó ökörtilalmas volt,⁶⁹ máshol a mindenkori nyomásból szakítottak ki egy darabot erre a célra.⁷⁰ A füzesszentpéteriek azt vallották, hogy az egész határ harmada tilalmas, ami nagy állatállományra enged következtetni. Máshol ugyanakkor híján voltak az igásjószágnak, mivel „á nem régen volt éhség idején majd mindnyájan kénytelenítettünk ökreinket eladni és most teheneket tartunk”.⁷¹ A füzesszentpéteri mellett nagy kiterjedésű ökörtilalmas volt

⁶⁰ Alsókékesnyárló MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 3. Magyaregregy MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 290. Szentgyörgy MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 500. Szentmária MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 547.

⁶¹ Nyilván MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 319.

⁶² Bubgya MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 35. Hidalmás MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 230.

⁶³ Galponya MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 260.

⁶⁴ Bányika MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 51.

⁶⁵ Hidalmás MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 229.

⁶⁶ Vaskapu MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 760.

⁶⁷ Csákigorbó MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 186.

⁶⁸ Nyilván MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 319.

⁶⁹ Bányika MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 51. Galponya MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 260. Magyaregregy MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 291.

⁷⁰ Somoróújfalu MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 470.

⁷¹ Kalocsa MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 268.

Vármezőn⁷² is, bár a szomszédos Bubgya lakói elpanaszolták, hogy annak egy részét tőlük foglalták el, de a földesuraik semmit nem tettek ellene.⁷³ Alsókékesnyárlón a nyomás negyedét,⁷⁴ Romlonton a harmadát tartották tilalomban.⁷⁵ Arra is akadt példa, hogy az ígás állatok számára legjobb területekre a helység birtokosa tette rá a kezét. Így történt ez Felegregyen is, ahol a település egykori tilalmasát a földesurak elfoglalták, a falusiak marhái pedig a soványabb legelőkre kényszerültek.⁷⁶

A környékbeliek – az ország más tájaihoz hasonlóan – a határ jótéteményei között tartották számon az erdőket, melyek az összeírás idejére sok helyen megfogyatkoztak. A határbeli erdők egy részének állapotáról hűen tanúskodik az ugruciak bevallása, mely szerint „Erdeinket mi magunk elpusztítottuk”⁷⁷ Őszintén beszéltek a pusztulásban játszott szerepükről a bubgyai gazdák is: „Mind tüzi mind épületre való fában szükölködünk, annak pedig mi vagyunk okai, mivel szép erdeinket mellyek nagyobbára tölgyesek voltak le vagdaltuk el égettük ámbátor a Szolga Biro Urtól azért sokszor veréstis szenvedtünk.”⁷⁸ A faállomány megóvása érdekében Vármezőn a földesurak 1808-óta az erdőket szigorú tilalomban tartották⁷⁹ csakúgy, mint Borsován.⁸⁰ Ugyanerre törekedtek az összeírás idején a Simándi és Rédei urak Bubgyán.⁸¹ A pusztulást esetenként új telepítésekkel próbálták megállítani. A Vaskapun élők helyben azért nem kaphattak épületfát, mert az uraság erdeje még nagyon fiatal volt.⁸² A települések többségében ugyanakkor a birtokosok engedélyével a lakosok tűzre való és épületfát is vihettek az erdőről, kereskedni azonban nem lehetett vele.⁸³ Ahol helyben fajzási lehetőség nem volt, ott a lakosok földesuraik szomszédos határokból lévő erdeiből kaptak fát.⁸⁴ Arra is akadt példa, hogy közeli erdő hiányában a földesúr messze lévő uradalmából biztosított fát a jobbágyoknak. A hidalmásiaknak

⁷² Vármező MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 606.

⁷³ Bubgya MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 35.

⁷⁴ Alsókékesnyárló MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 3.

⁷⁵ Romlott MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 426.

⁷⁶ Felegregy MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 179.

⁷⁷ Ugruc MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 670.

⁷⁸ Bubgya MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 36.

⁷⁹ Vármező MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 612.

⁸⁰ Borsova MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 797.

⁸¹ Bubgya MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 36.

⁸² Vaskapu MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 761.

⁸³ Felegregy MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 183.

⁸⁴ Dál MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 115. Ugruc MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 668. Alsókékesnyárló MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 5.

azonban jobban megérte a szomszédságban pénzért beszerezni a tüzelőt, mint a hosszú szekerezéssel vesződni.⁸⁵ Pósa ugyanakkor még a saját határurukról is csak fizetség fejében kaptak fát a lakosok.⁸⁶ A csermekiek épületfát, vesszőt és szőlőkarót ingyen vihettek az erdőről. A tűzrevalóért itt is fizetni kellett, de azt munkával is megválthatták.⁸⁷ Az összeírás előtti évtizedekben a meszesi falvak lakói még kereskedhettek is a fával,⁸⁸ 1820-ban azonban már csak az ördögműtiaknak volt erre kivételes lehetőségük.⁸⁹ Legrosszabb helyzetben azok a jobbágyok voltak, akiknek mindenért fizetni kellett, mivel uruknak nem volt erdeje. A korabeli árviszonyokba enged betekintést a bányikai jobbágyok bevallása, akik azt tapasztalták, hogy „egy jó szekér fának az ára belé jön 30 krajcárba.”⁹⁰

A határbeli erdők egy részén elegendő makk is termett, amin a falusiak sertései kitelelhettek.⁹¹ A magyaregregyiek ugyanakkor csak a földesúri disznók után hajthatták az erdőre kondájukat.⁹² A makkoltatásért mindenütt fizetni kellett, igaz a helyieknek kevesebbet, mint az idegeneknek.⁹³ A birtokos azzal is kedvezett nekik, hogy elsőbbséget élveztek.⁹⁴ Ritka kivételnek számított Ördögműt, ahol bőséges makktermés esetén a jobbágyok ingyen hizlaltathattak.⁹⁵ Ahol tölgyesek vagy bükkösök nem voltak, ott a szomszédos határokon belül helyet az állatoknak. Mivel a gorbói urasági erdőkben cser, tölgy és bükkmakk is bőven termett a galgóiak és kettősmezeiek makkbér ellenében ott teleltettek.⁹⁶ Más falvak lakói Drág, Vajdaháza és Szentgyörgy határára szerezték be a kondát.⁹⁷ A felhizlalt disznókat aztán a vásáros helyeken, – a nyilvániak például Kolozsváron – jó áron eladták.⁹⁸ Arra is találtunk példát, hogy a földesúri erdők mellett, a közösségnek is volt

⁸⁵ Hidalmás MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 227.

⁸⁶ Pósa MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 354.

⁸⁷ Csernek MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 83.

⁸⁸ Csömörlő MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 77. Szentgyörgy MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 506.

⁸⁹ Ördögműt MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 709.

⁹⁰ Bányika MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 52.

⁹¹ Csákgorbó MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 187. Galgó MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 152.

⁹² Magyaregregy MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 292–293.

⁹³ Szentmária MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 545.

⁹⁴ Pusztaszentmihály MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 382.

⁹⁵ Ördögműt MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 706.

⁹⁶ Galgó MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 152. Kettősmező MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 366.

⁹⁷ Galponya MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 261. Nyilván MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 319.

Ugruc MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 668.

⁹⁸ Nyilván MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 319.

ilyen birtoka. Erre akkor tett szert, amikor az uraságok a határt felosztották, és a communitas is erdőhöz jutott.⁹⁹

A legeltetés mellett a gazdáknak az állatok itatásáról is gondoskodni kellett. A legtöbb helyen ez nem okozott gondot, hiszen az Egregy és az Almás, valamint a hegyi patakok vize kiválóan alkalmas volt erre. Csermeken például a marhákat a saját határban eredő pataokban itatták.¹⁰⁰ Ahol nem volt folyóvíz, ott kutakat ástak.¹⁰¹ Kútásásra kényszerültek akkor is, ha hosszan tartó nagy melegben a patakok egy része kiszáradt. Mindez azonban csak a Meszestől és a folyóktól távolabb eső falvakban jelentett problémát.

Szőlőtermesztésre a környék kevésbé volt alkalmas, amit az is bizonyít, hogy a települések mindössze negyedében volt egykor promontórium. Az összeírás idején azonban már csak három faluban találtak olyan jobbágyokat, akik szőlőműveléssel is foglalkoztak. Az 1816-os esztendő ebből a szempontból is tragikus következményekkel járt. Farkasmezőn azt vallották, hogy a falunak „szőlő hegye nincs, mert az elmúlt fatalis vizes és szűk esztendővel egészen el pusztultak”.¹⁰² A sok eső miatt pusztult ki a szőlő a galponyai, a somoróújfalui és az ugruci határból is.¹⁰³ A kendermezeiek ezzel szemben úgy nyilatkoztak, hogy „az eddig elé mivelt szőlőinket fel hagytuk, mivel semmit sem termettek”.¹⁰⁴ Ahol a szőlők megmaradtak ott sem lehet kiterjedt szőlőművelésről beszélni, hiszen az egyik faluban csupán néhány embernek volt egy kevés kapa alá valója,¹⁰⁵ a másikban pedig csak három szőlősgazdát írtak össze.¹⁰⁶ Kettősmező volt az egyetlen olyan hely, ahol sok jobbágynak volt némi szőlője. A belőle készült bort a helyiek közepes minőségűnek tartották.¹⁰⁷ Az uradalmi szőlőkkel kapcsolatban a bevallásokból csak annyi derül ki, hogy Galgón a lakosok a földesúr által biztosított temetőhelyért cserébe a határbeli allodiális promontóriumokon szolgáltak.¹⁰⁸ A fentiekből következik, hogy a vizsgált falvakban a kocsmáltatásnak nem volt különösebb jelentősége. A kocsmatartást a jobbágyok számára Szent Mihály naptól

⁹⁹ Ördögkut MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 706.

¹⁰⁰ Csermek MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 78.

¹⁰¹ Galponya MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 257–286. Szentmária MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 546. Pusztaszentmihály MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 384.

¹⁰² Farkasmező MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 137–174.

¹⁰³ Galponya MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 260. Somoróújfalu MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 467–496. Ugruc MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 668.

¹⁰⁴ Kendermező MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 299.

¹⁰⁵ Galgó MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 152.

¹⁰⁶ Komlósújfalu MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 409.

¹⁰⁷ Kettősmező MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 365–366.

¹⁰⁸ Galgó MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 149–178.

újjévig engedélyezték. Kivétel volt ez alól Bubgya, ahol bármikor szabad volt bort mérni, ha a földesurak nem kocsmáltattak.¹⁰⁹ Sok helyen falusi kocsmák sem voltak, csak házaknál árultak.¹¹⁰ Dálon azt vallották, hogy még házaknál is ritka a borárulás.¹¹¹ Egyes falvakban a kocsmák hiányát azzal magyarázták, hogy messze laknak az országúttól, így hasznukat nem remélhetnek belőle.¹¹² Máshol úgy látták, hogy a borméréssel nem érdemes vesződi, mivel „semmi kelettye nincs közöttünk”.¹¹³

Az ország sok településén a szőlő mellett a jobbágybirtokokhoz gyakran irtványföld is tartozott. Az Almás és az Egregy vidékén ezekről kevés szó esik. Az összeírásból mindössze annyi derül ki, hogy egy kalocsai földesúr szolgálat fejében adott irtványt egyik jobbágyának, mivel annak korábban csak belsősége volt.¹¹⁴

A környék falvaiban a belső telek is az agrárgazdálkodás fontos helyszíne volt, hiszen a szokásos kerti növények mellett ide vetették a kendert. A kender agrárgazdálkodásban betöltött szerepére – egyéb források híján – elsősorban a bevételek munka és terményszolgáltatással kapcsolatos megjegyzéseiből következtethetünk. A legtöbb helyen a gyümölcsös is a kertekben volt, aminek termését a közeli piacokon értékesítették.¹¹⁵

A telki állomány és határhasználat felmérése mellett az úrbéri összeírás legfontosabb feladata a jobbágyi szolgáltatások számba vétele volt. A földesúr-jobbágy viszonyt minden faluban a régi szokás, az évenkénti egyezés, vagy a kettő együtt szabályozta.¹¹⁶ Írásbeli szerződésre, contractusra vagy urbáriumra egyetlen példát sem találtunk. Sok helyen a régi szokásjog nemzedékeken keresztül változatlan formában élt tovább, ezért mondhatták, hogy „a mint eleink is szolgáltanak mi is akképpen szolgálunk”.¹¹⁷ Több településen ugyanakkor a földesúri járandóságokat „nem a régi szokás szerint...csak szóbeli egyezés”¹¹⁸ alapján fizették. Az usussal kapcsolatos tapasztalatukat a füzesszentpéteriek szinte filozofikus tömörséggel fogalmazták meg: „Ezen szokások némelyekre nézve mindég így voltak, másokra

¹⁰⁹ Budgya MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 31–68.

¹¹⁰ Borsova MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 793. Galponya MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 261. Pósa MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 354.

¹¹¹ Dál MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 107–136

¹¹² Komlósújfalu MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 409.

¹¹³ Szentgyörgy MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 502.

¹¹⁴ Kalocsa MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 268.

¹¹⁵ Komlósújfalu MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 408.

¹¹⁶ Füzesszentpéter MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 109.

¹¹⁷ Ugruc MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 664.

¹¹⁸ Kendermező MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 295.

nézve változtak á mint á Colonusok s Földös Urak is változtak”.¹¹⁹ A szóbeli egyezségekben legtöbbször csak bizonyos földesúri javak bérleti díjáról állapodtak meg évről-évre, más esetekben viszont az új kötés lényegi változásokat takart. A conscriptio előtt néhány évvel nyélbe ütött új megegyezés a bányikai lakosoknak például jelentős könnyebbséget hozott, mivel a terhesnek tartott robotot attól kezdve pénzen megválthatták.¹²⁰ Galgón ezzel szemben arról tájékoztatták az összeírókat, hogy „vagynak adózások, mellyek nem régen jöttek bé”.¹²¹ A földesúr ugyanis 1814-től kezdve az addig szokásos ajándékon felül minden lakost 2 font gomba gyűjtésére kötelezett, azaz újabb terheket rakott a jobbágyok vállára.

A birtokosoknak járó szolgáltatások számbavételekor előjáróban megállapíthatjuk, hogy a földesúri adózás még egy településen belül is rendkívül sokszínű volt. Éppen ezért a részletes ismertetés helyett most csak arra vállalkozhatunk, hogy az általánosnak mondható szokások vázlatos bemutatása mellett, időnként az egyedi vonásokra is felhívjuk a figyelmet. A járadékok többségét az ország más tájaihoz hasonlóan itt is a birtokállomány mennyiségéhez, helyi szóhasználattal élve az „örökség”-hez mérték, de olyan szolgáltatásokról is tudunk, amit minden gazdára egyformán vetettek ki.

Az ország sok más részétől eltérően a járadékok között a robot foglalta el a legfontosabb helyet. A jobbágyok többsége hetente meghatározott számú napot szolgált. Az egész telkesek két-három napnál kevesebbet sehol sem jártak úrdolgára. A kisebb birtokon gazdálkodók arányosan kevesebbet dolgoztak. Kinek mennyi ígás állata volt annyival robotolt. Aki ökröt nem tarthatott, azt gyalogmunkára kötelezték. Kivételesen rossz helyzetben voltak ebből a szempontból a bubgyai lakosok, akik 1816 előtt 2–4 ígás állattal szolgáltak, de a nagy éhség idején minden jószáguk elpusztult, így az összeírók egy ökröt sem találtak a faluban.¹²² A jobbágyok teleknagysághoz mért szolgálatait illetően többé-kevésbé tipikusnak mondható Pusztaszentmihály példája. Itt ugyanis az egész örökségűek 3 napot, a fél örökségűek 2 napot, a csak belsőséggel bírók 1 napot robotoltak hetente. Az egész örökségű jobbágyok közül a 4 ökörral úr dolgára járók heti két nap, a 2 ökörral dolgozókat – ahogy az előbb említettük – 3 nap ingyen munkára kötelezték.¹²³ Nagy dolgozidőben gyakran ennél is többet kellett robotolni, hogy az idénymunkákat időben elvégezzék.¹²⁴ Amikor a szentmáriai gazdák egész héten az uruknak

¹¹⁹ Füzesszentpéter MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 111.

¹²⁰ Bányika MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 49.

¹²¹ Galgó MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 149.

¹²² Bubgya MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 31–68.

¹²³ Pusztaszentmihály MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 386.

¹²⁴ Bubgya MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 35.

szolgáltak, a következő héten a maguk dolgára mehettek.¹²⁵ Olyan földesúr is akadt, aki addig nem engedte a jobbágyokat a saját földjükre, amíg el nem végezték a rájuk rótt munkát.¹²⁶ Arra is volt példa, hogy a kötelező kenderművelést nem számították be a robotnapok közé.¹²⁷ A heti rendszerességgel végzett robot mellett a környék falvaiban bevett gyakorlatnak számított az is, hogy „szakasztva” szolgáltak. Ez azt jelentette, hogy a birtokosok hetekben határozták meg az éves kötelező ingyen munka idejét. Ez ugyanakkor még egy helységeen belül is meglehetősen tarkaságot mutatott. Csömörlőn Bánffi Elek colonusai egy évben 8 hetet, Erneyi Gergely jobbágysai 5 hetet, Miksa Imre emberei pedig 4 hetet dolgoztak a földesúrnak.¹²⁸ Robotváltság címén emellett Bánffi Elek 3 rajnai forintba, Miksa Imre pedig 5 forintba tartott igényt. A házas zsellérek a telkes jobbágyoknál kevesebbet, sok helyen évi 2–3 hetet robotoltak.¹²⁹ Gyakran előfordult az is, hogy egy helységeen belül egyesek heti 2–3 napot, mások esztendőre kiszabott időt szolgáltak.¹³⁰ Az egyébként is terhes úr dolgát tovább nehezítette, ha idegen határokba kellett robotra menni. Csernekről Gorbóra,¹³¹ Füzeszentpéterről Désre és Magyar-egregyre,¹³² Galgóról Dobokára és Rákosra,¹³³ Kettősmezőről Dobokára és Balásházára,¹³⁴ Komlósújfaluról pedig Drágba¹³⁵ jártak dolgozni a jobbágyok. A legtöbb helyen a jövet és a menet nem számított a munkaidőbe.

A szokásos heti vagy éves munkajáradékon kívül a földesúrral kötött különféle egyezségek is növelhették a robotnapok számát. A környék falvaiban általánosan elterjedt szokás volt, hogy a bíró, hivatalviselésének idejére járadékmentességet kapott. Földesurát a kiesett szolgálatért minden gazda egy-egy nyári napszámmal kárpótolta. A bubgyaiak akkurátus megfogalmazása szerint „kaláka szín alatt füstsám szerént egy ép Gazda Ember ad nyárban Tenyérrel egy nap számot”¹³⁶ Komlósújfalun ugyanezért a gazdák 3

¹²⁵ Szentmária MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 543–572

¹²⁶ Szentgyörgy MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 498.

¹²⁷ Szentmária MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 543.

¹²⁸ Csömörlő MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 75.

¹²⁹ Galponya MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 259. Pósa MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 356. Szentpéterfalva MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 575.

¹³⁰ Vármező MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 610.

¹³¹ Csernek MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 81.

¹³² Füzeszentpéter MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 114.

¹³³ Galgó MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 154.

¹³⁴ Kettősmező MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 367.

¹³⁵ Komlósújfalu MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 411.

¹³⁶ Bubgya MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 32.

kalangya búzát arattak.¹³⁷ A falusi csorda számára majd mindenütt a földesúrtól kértek bikát. Ennek fejében a legtöbb helyen tehenenként egy napot szolgáltak,¹³⁸ de arra is volt példa, hogy minden tehen után 1–2 kalangya búzát arattak.¹³⁹ Kecskén ha az uraság nem tudott munkát adni, akkor a bikáért járó napszámot 8 poltúrán megválthatták.¹⁴⁰ Az összeírás évben egyedül Pusztaszentmihályon tartottak bikát a saját csordánál.¹⁴¹ Az előbb emlegetett Komlósújfalun a falu fogadott pásztorának a földesúr telket adott, amiért cserébe minden jobbágy 1–1 nap ingyenmunkával tartozott.¹⁴² Máshol a kötelező ajándékok (mogyoró, gomba, vadgyümölcs, szőlőkötöző anyag) megváltása fejében robotoltak.¹⁴³ Galgón az összeírás előtt néhány évvel Haller Jánosné új szokást honosított meg, minden évben 2 font gombát kért a falusiaktól. Mivel azonban „nem lehetett annyit gyűjteni, megváltotta minden szolgáló egy-egy napszámmal”¹⁴⁴ Tüzifáért cserébe Csákgorbón két napot dolgoztak a gazdák.¹⁴⁵

A különféle jogcímen robotoló férfiak mellett az Egregy és az Almás vidékén, az asszonyokat is ingyenmunkára, kenderfonásra és vászonszövésre kötelezték. Kenderből a legtöbb helyen 4–5 fontot kellett fonni, vászomból pedig 8–10 singet szőni.

Az időt rabló, ember és állat számára egyaránt fáradságos robot mellett a saját gazdaságra kevés idő jutott. Amennyiben arra lehetőség adódott a jobbágyok a robotot megváltották. Néhány településen a birtokos helyben vagy a szomszédságban nem tudott munkát adni, így kézenfekvő volt ez a megoldás. A mezeti munkák időbeni egyenetlenségéből következett, hogy télen kevesebb dolog adódott, mint a nyári és őszi nagy idénymunkák idején. Mivel a földesúr a téli szolgálatra, vagy annak egy részére több településen nem tartott igényt az úrbéreseket azt szintén megválthatták.¹⁴⁶ Bányikán az összeírás előtt néhány évvel honosították meg azt a szokást, hogy a jobbá-

¹³⁷ Komlósújfalu MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 408.

¹³⁸ Nyilvány MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 318. Romlott MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 424. Szentgyörgy MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 499. Ugruc MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 664–665.

¹³⁹ Galgó MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 150.

¹⁴⁰ Kecskén MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 324.

¹⁴¹ Pusztaszentmihály MOL EOKL F 52 CC. 56/II. 380.

¹⁴² Komlósújfalu MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 408.

¹⁴³ Csemek MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 74.

¹⁴⁴ Galgó MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 150.

¹⁴⁵ Csákgorbó MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 187.

¹⁴⁶ Füzeszentpéter MOL EOKL F 52 CC. 57/III. 114.

gyok robotváltságként 20 forintot fizettek uruknak.¹⁴⁷ Felegregyen ugyan- ezért az ökrös gazdák 30, a gyalogosok 20 forint taksával tartoztak.¹⁴⁸ Vár- mezőn 40 jobbággy együttesen 424 forint taksát fizetett.¹⁴⁹ Vaskapun egy házasszellér ezen a címen évi 12 forintot adott a földesurának.¹⁵⁰ A munka- járadék részleges megváltása mindezzel együtt is csak szórványos jelenség maradt, teljes robotváltságra pedig ritkán találunk példát.

Az ország más részeihez hasonlóan a környékbeli falvak jobbággyai a robot mellett terményjáradékkal is tartoztak a földesuraknak. Földesúri ki- lencedet mindenféle terményből adtak. A gabonaféléken kívül borsóból, tengeriből, paszujból, kender, dinnye és tökmagból.¹⁵¹

Abban a három faluban, ahol szőlőtermesztéssel is foglalkoztak a job- bággyok bordézsával is adóztak. Jelentősebb mennyiségű szőlő ugyanakkor csak Kettősmezőn termett.¹⁵² Az állatok szaporulatából, „bárány, méh és sertésből in natura adgyák a 10. zedet.”¹⁵³ Ha azonban „a tíz sertés, vagy méh ki nem telik több gazdákat vetnek együvé”¹⁵⁴ Arra is sok példát találtunk, hogy „a midőn a tíz szám ki nem telik, 6 xral váltanak meg egy-egy bárányt, méhet és sertést.”¹⁵⁵ A kecskehátiak fontosnak tartották elmondani, hogy, „ az éhség idején a Dézsmát sem kívánták tölünk Földes Uraink”.¹⁵⁶

A falvakban mindenütt szokás volt ajándékot adni. Ezen a címen Kará- csonykor a legtöbb helyen 1 tyúkot, 10 tojást, egyes településeken 2 tyúkot és 20 tojást kapott a földesúr. Vármezőn néhány birtokos minden sátoros ünnepen igényt tartott az ajándékokra.¹⁵⁷ Tojáson és tyúkon kívül a legkülön- félebb termékeket kérték a jobbággyoktól, így 1–2 kappannak való csirkét, 1– 2 fűzér gombát, 1–3 kupa mogyorót vagy 1–2 véka ecetnek való vadgyü- mölcsöt. Ezeken kívül borsó, dinnyemag, köménymag, tökmag, székfű, fu- szulyka, kötöző hárs és vaj is szerepelt az ajándékok között.¹⁵⁸ A legtöbb helyen minden gazda egyformán fizetett, Kendermezőn azonban Cserei Mik-

¹⁴⁷ Bányika MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 53.

¹⁴⁸ Felegregy MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 181.

¹⁴⁹ Vármező MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 610.

¹⁵⁰ Vaskapu MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 763.

¹⁵¹ Kettősmező MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 368.

¹⁵² Uo.

¹⁵³ Bányika MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 54.

¹⁵⁴ Kendermező MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 302.

¹⁵⁵ Bányika MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 54.

¹⁵⁶ Kecsehát MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 335.

¹⁵⁷ Vármező MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 605.

¹⁵⁸ Szentmária MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 544. Ördögkut MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 702–703. Csákgorbó MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 181.

lós jobbágysai a robotnapok arányában tartoztak ajándékot adni.¹⁵⁹ Füzes-szentpéteren 11 különféle ajándékozási módot írtak össze a conscriptorok.¹⁶⁰ A taxafizetők mindenütt mentesültek ez alól a kötelezettség alól.¹⁶¹

A földesúri járadékokon kívül az összeírás a királyi dézsma felől is érdeklődött. A falvak döntő többségében a jobbágysok azt vallották, hogy „a mi helységünk nem lévén magyar ülésű, mi királlyi dézmát nem adunk”.¹⁶² Nem véletlen, hogy Hidalmáson a református papnak fizetett dézmát a maleficiumok között tartották számon.¹⁶³ Rajtuk kívül mindössze Magyareregry,¹⁶⁴ Pusztaszentmihály¹⁶⁵ és Szentmária¹⁶⁶ lakói tartoztak ezzel a járadékkal.

Az összeírásból a fentiekén kívül az is kiderül, hogy az agrárgazdálkodás mellett a környéken élők mire alapozták megélhetésüket. A pénzszerezési lehetőségek számbavételekor előjáróban tisztázni kell, hogy a bevallásokból csak a különféle jövedelemforrásokról értesülünk, arról azonban semmit nem tudunk meg, hogy ezek mennyivel járulnak hozzá a parasztgazdaság fenntartásához. A környék lakói elsősorban a határban termelt javak értékesítéséből és a szekerezés vagy gyalogmunka béréből láttak pénzt. A jobbágysok egy részét falvaik kedvező földrajzi fekvése juttatta többletjövedelemhez. A magyareregryiek azt vallották, hogy „nagy Ország uttyában vagyunk meg telepedve, s egyszersmind Postalís utban a kiknek közüllünk ökreik vagynak az olyanok nem tsak minden napi, hanem majd minden órában a kereskedésben modjok lehet, és vagyon Forspontozásra a Meszesen által menve hol... pénzt szerezhetünk”.¹⁶⁷ Bányaika is országos út mellett feküdt és az átutazók tőlük szénát, zabot valamint más „naturáliákat” vettek, állataikat legelőjükön járaták.¹⁶⁸ A dáiaknak abból származott haszna, hogy az Oláhországból és Moldvából érkezők megálltak a faluban.¹⁶⁹ Hidalmáson a marhakereskedőtől remélhettek pénzt a szénáért és a „vetések között való kísérisért”.¹⁷⁰

Mivel piac egyetlen településen sem volt, a jobbágysoknak a közeli vásáros helyekre kellett menni, hogy javaikat értékesítsék. A conscriptio adatai-

¹⁵⁹ Kendermező MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 296.

¹⁶⁰ Füzes-szentpéter MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 110–111.

¹⁶¹ Kalocsa MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 259.

¹⁶² Csernek MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 78.

¹⁶³ Hidalmás MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 232.

¹⁶⁴ Magyareregry MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 296.

¹⁶⁵ Pusztaszentmihály MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 387.

¹⁶⁶ Szentmária MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 548.

¹⁶⁷ Magyareregry MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 290–291.

¹⁶⁸ Bányaika MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 52.

¹⁶⁹ Dál MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 110.

¹⁷⁰ Hidalmás MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 230.

egyebek mellett – arra is kiválóan alkalmasak, hogy azokból a korabeli piac-körzeteket rekonstruáljuk.¹⁷¹ Az eladásra szánt termékek között a gyümölcsöket mindig előkelő helyen említik.¹⁷² Bubgyán ritka volt az olyan év, hogy a szilvából pénzt ne láttak volna.¹⁷³ A vármezei határon bőven termett a szilva és az alma, amit szintén pénzzé tettek.¹⁷⁴ Farkasmezőről Zilahra jártak a gyümölccsel.¹⁷⁵ A szilva értékesítésével kapcsolatban a nyilványiak úgy nyilatkoztak, hogy „közel lakván helységünkhöz sok Zsidóság, azok illendő áron tőlünk megveszik”.¹⁷⁶ A piacokon, a gyümölcsökön kívül a különféle jószágokat is jó áron eladhatták. Kendermálról és Kalocsáról például marhákat hajtottak a vásárra.¹⁷⁷ Sok falu erdejében sertéseket hizlaltak, és abból szereztek pénzt.¹⁷⁸ Vármezőn és Szentgyörgyön méhészetet foglalkoztak.¹⁷⁹ Romlott határában komlót gyűjtöttek és azt árulták.¹⁸⁰ Az örökgútiak fával kereskedtek, amiből jó hasznót húztak.¹⁸¹

A jobbágygazdaságból származó termékek értékesítésén kívül a különféle munkaalkalmak is segítették a létfenntartást. Akinek igás állata volt, az fuvarozást vállalhatott. A vidék falvaiban leginkább a só szállításából láthatnak pénzt. A gazdák azt tapasztalták, hogy „a kinek ökre van segíthet magán a szekerelesség által, Deés-aknáról jó tsinált uton Somjora királyi sot vivén”.¹⁸² Más falvak lakói „ki szabott bér fizetés mellett az eő felsége soját a Kolosi aknából a B. Hunyadi Depositoriumba szokták hordani”.¹⁸³ A két só út valamelyikén tehát a szekeresek könnyen találhattak munkát. Sokan azonban emberre-állatra nézve terhesnek érezték a só szállítást, és legfeljebb

¹⁷¹ Erre nézve a legújabb szakirodalom: *Sonkoly Gábor*: Vásárok, vásárkörzetek és városok Erdélyben 1820-ban. In: Korall, 2003. 11–12. szám 163–182.

¹⁷² Borsova MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 792. Felegregy MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 179. Magyaregregy MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 287–316. Pusztaszentmihály MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 383.

¹⁷³ Bubgya MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 31–68.

¹⁷⁴ Vármező MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 607.

¹⁷⁵ Farkasmező MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 140.

¹⁷⁶ Nyilvány MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 320.

¹⁷⁷ Kendermál MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 771. Kalocsa MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 262–263.

¹⁷⁸ Ugruc MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 666.

¹⁷⁹ Szentgyörgy MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 501. Vármező MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 608.

¹⁸⁰ Romlott MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 425.

¹⁸¹ Ördögkut MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 701–734.

¹⁸² Kecskéhát MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 329.

¹⁸³ Pusztaszentmihály MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 383.

akkor vállalkoztak rá, ha a vármegyei tisztek kényszerítették őket.¹⁸⁴ A Vaskapun lakók őszintén beszéltek erről: „szekerességgel pénzt keresni volna alkalmatosságunk, ha akarnánk mert hordhatnánk sőt Désaknáról Somlyóra fizetésért, de nem hordunk.”¹⁸⁵ Inkább kézi munka után néztek. Az ökrös gazdák a környékbeli zsidó kereskedőknek is fuvaroztak. A földesúri erdőkből vett fájukat szekereztek, vagy a pálinkájukat hordták Kolozsvárra.¹⁸⁶ A pósaiak a szomszédos erdőkben hamuzsirt készítő zsidóknak dolgoztak.¹⁸⁷ Az ördögkútiak a gabona és liszt szállításából remélhettek jó pénzt, mivel a közeli Zilahon nem voltak malmok.¹⁸⁸ Vármezőről még Debrecenbe is szekereznek.¹⁸⁹

Sok jobbágnak azonban nem volt igásállata, ezért kézi munka után nézett. Gyalogszerben leginkább Zilahon lehetett munkát kapni. A Meszes és az Egregy vidékéről elsősorban ide jártak dolgozni.¹⁹⁰ Magyaregregyiek azt tapasztalták, hogy: „a kik közüllünk gyalogosok és a dolgot nem restellik közel lévén Zilah nyári dologban mind a szőlő munkában mind pedig Kaszával magunk szükségünkre pénzt szerezhetünk”¹⁹¹ saját bevallásuk szerint bármikor találnának itt munkát az alsókékesnyárlóiak is „csak akarnának dolgozni menni”¹⁹² az Almás környéki falvak lakói Hidalmáson és Somboron nyári időszakban könnyen kaptak munkát.¹⁹³ A hidalmásiak megerősítették, hogy máshonnét is járnak hozzájuk dolgozni. Ők maguk ugyanakkor saját településükön kívül is vállaltak napszámot, amit azzal indokoltak, hogy „a Szilágy közel lévén ide, szőlő munkáért van alkalmatosságunk pénzt kapni, csak érkezhessünk”¹⁹⁴ sok faluból messzebbre, a Bánátba, az Alföldre, sőt Moldvába mentek idénymunkára, hogy „tenyérrel, kaszával, kapával, sarlóval nyáron pénzt keressenek a megélhetésre.”¹⁹⁵

¹⁸⁴ Szentmária MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 546.

¹⁸⁵ Vaskapu MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 761.

¹⁸⁶ Nyilvány MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 320.

¹⁸⁷ Pósa MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 353.

¹⁸⁸ Ördögkut MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 705.

¹⁸⁹ Vármező MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 607.

¹⁹⁰ Szentpéterfalva MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 573–602. Borsova MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 793.

¹⁹¹ Magyaregregy MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 315.

¹⁹² Alsókékesnyárló MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 5.

¹⁹³ Nyilvány MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 320.

¹⁹⁴ Hidalmás MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 230.

¹⁹⁵ Kendermál MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 770–771. Szentmária MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 546.

Több faluban a hamuzsírőzés és a mészégetés jelentett kiegészítő jövedelmet. Bubgyáról és Szentmáriáról például a szomszédságban lévő hamuzsírkészítő hutákhoz jártak dolgozni.¹⁹⁶ Pusztaszentmihályhoz és Vármezőhöz közel több olyan huta is volt, ahol kézi munkával pénzt lehetett keresni.¹⁹⁷ A meszesi falvak mészégető helyein pedig igen jó meszet készítettek, amiből a helyiek szép hasznot húztak.¹⁹⁸

A fentiekből egyértelműen kiderül, hogy a vizsgált falvak lakói megélhetésüket nem csupán a jobbágygazdaságra alapozták. Létfenntartásukban a különféle napszámos munkákból származó jövedelmek is jelentős szerepet játszottak. Mindössze két faluban nyilatkoztak úgy, hogy „sem ökres, sem tenyeres munkánkkal pénzt helységünkben vagy szomszédságunkban nem szerezhünk”.¹⁹⁹

Több településen olyan jobbágyok is éltek, akik elsősorban mesterségükből tartották el magukat. A conscriptorok Hidalmáson csizmadiát, kerégyártót és szabót,²⁰⁰ Kettősmezőn szekér, eke és épületkészítőket találtak.²⁰¹ A galgóiak számára a jármot és löcsöt valamint a fazekakat helyi kézművesek készítették.²⁰² Vármezőn fejszével dolgozó mesterek éltek „feles számmal”.²⁰³ A kézművesek jövedelmezőségi viszonyairól egyetlen adat áll rendelkezésünkre. Eszerint a pusztaszentmihályi „bicsakosok” 300 forintot is megkerestek egy évben. A kézműveseken kívül másokról is tudunk, akik nem a jobbágygazdaságra alapozták megélhetésüket. A pósaiai arról tájékoztatták az összeírókat, hogy „vannak helységünkben kereskedők a kik szarvasmarhával és loval kereskednek szüntelen”.²⁰⁴ Ebből a forráshelyből mindössze annyi derül ki, hogy az országos utak közelsége miatt a környéken az élő állatok adás-vétele is kifizetődő lehetett.

Vázlatos áttekintésünk végére érve összegzésként megállapíthatjuk, hogy a magyarországi pátens után fél évszázaddal készített investigatiók az úrbérrendezés időszerűségét támasztják alá, hiszen a vizsgált dobokai fal-

¹⁹⁶ Bubgya MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 35. Szentmária MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 546.

¹⁹⁷ Pusztaszentmihály MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 383. Vármező MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 607.

¹⁹⁸ Szentpéterfalva MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 576. Vármező MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 603–662. Ördögkut MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 705.

¹⁹⁹ Galgó MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 153. Galponya MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 261.

²⁰⁰ Hidalmás MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 231.

²⁰¹ Kettősmező MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 366.

²⁰² Galgó MOL EOKL F 52 CC. 57/ III. 152.

²⁰³ Vármező MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 607.

²⁰⁴ Pósa MOL EOKL F 52 CC. 56/ II. 354. A térkép *Hodor Károly*: Doboka vármegye természeti és polgári esmértetése köre metszett pecsétjével s földabroszával. Kolozsvárt, 1837. című munkájának melléklete alapján készült.

vakban a magyarországinál kisebb telek fejében nagyobb szolgálatra kötelezték a jobbágyokat. A megélhetéshez egyébként is nagyrészt elégtelen telkek rögzítésére és a szolgáltatások rendezésére azonban az összeírás után sem került sor. Az úrbér ügye így Erdélyben a rendi korszak végén társadalmi és nemzetiségi feszültségek forrása lett.

